

BUDA FELSŐVÁROSI ÓVODA 1830

Leg „modern“ magyar pedagógus halálának százéves évfordulója

Belányi Kati, Hubáts, a kis Burgmann, Jankovits, Kreincker a budai felsővárosi kisgyermeki gyám- és képzőintézet növendékei voltak 1830-ban. Horváth Ferenc volt a tanítójuk. Óvodás volt Taxer Gertrud is, akit ingyenesként vettek fel, mert édesanyja szolgált valahol. Az ő életükbe pillantunk be néhány egykorú dokumentum alapján.

Halálának százéves évfordulója Brunsvik Teréz hagyatéka felé fordította a neveléstörténet munkásainak figyelmét. A centenárius megemlékezések előkészületei alkalmából vettük számba — neveléstörténeti szempontból ez alkalommal első ízben — kéziratok hagyatékának azt a részét, amelyet a Széchenyi Könyvtár kéziratára őriz. Ennek a változatos és érdekes anyagnak több darabja Horváth Ferentől való. Segítségükkel beleláthatunk egy százharminc esztendővel ezelőtti budai óvoda életébe. Olvastukra felvillan előttünk néhány réges-régen élt gyermek arca. Az idők távolából is szinte halljuk zsvajgásukat, egy-egy elgondolkodtató megjegyzésüket. Megismerkedünk ugyanakkor egy izig-vérig nevelői alkatú magyar pedagógussal, mégpedig — és ez meglehetősen ritka a hazai neveléstörténetben — elvi-pedagógiai álláspontjával és oktató-nevelő munkájának gyakorlatával egy időben.

Külön időszerűséget ad emlékezésünknek, hogy Horváth Ferenc, Brunsvik Teréz művének egyik legelső munkása, száz évvel ezelőtt, 1861-ben halt meg — Rapos József 1868-ban közölt adata szerint éppen novemberben.

A várbeli óvoda alapítása

1829—1830 telén került a várbeli óvodához, amely akkor már háromnegyed éve működött. Ez volt a második óvoda Budán, egyúttal Magyarországon is. 1829. március 9-én nyitotta meg Brunsvik Teréz. „Mivel a kicsinyeknek — írja egyik önéletrajzi töredékében — a nyári nagy melegben a hegyi lépcsőn fel és le kellett járniuk a felső városból, hamarosan nyilvánvalóvá vált egy intézet szükségessége az úgynevezett Várban.” Az új intézet megszervezője és első tanítója a nevezetes Kern Máttyás volt. Horváth Ferenc ekkor még Pesten tanított. Brunsvik Teréz 1829. május 10-én kiadott körözünyvét ekként látalmazta: „Horváth Ferenc, tanító Pesten a lipótvárosi kisgyermek-iskolában”. Ez a körülmény azért is jelentős, mert — ugyancsak Rapos közlése szerint — a lipótvárosi volt az első magyar nyelvű óvoda. Tény, hogy Horváth német nyelven ránkmaradt írásában találkozunk is kisebb nyelvi vétségekkel. A felsővárosi óvodába kétség-telenül azért ment át, mert Kern az újonnan létesült beszercebányai intézetbe távozott.

Horváth pedagógiai nézetei

Brunsvik Teréz mindenkor következetesen szorgalmazta a nevelők önképzését és továbbképzését. Hagyatékának tanúsága szerint arra is rávette tanítóit, hogy írásban: olvasmányaikból merített kisebb dolgozatok, mesék, a nevelő munkában felhasználható példázatok kidolgozásával is javítsák felkészültségüket. Egy *kisgyermeki gyám- és képzőintézet tanító urak olvasó jegyzetei* felirátú borítékban mintegy tizenöt 1830-ból való írásművet őrzött meg — részben címmel, aláírással, részben anélkül. Nincs aláírás azon a több részletből álló dolgozaton sem, amelynek címe: *A tanító befolyása az iskola szellemére*, és amelynek szerzője a kézírásból következtetve, valamint

az általa egyébként is használt kékeszürke papíros színe és minősége alapján Horváth Ferenc volt.

És most neki adjuk át a szót:

Milyen érzésekkel kell egy tanítónak tanítványai körébe lépnie, ha ismeri hivatásának értékét, és hűséggel megőrizte szeretetét az ártatlanság gyermeki világa iránt, kész ápolni bennük a nemes magvakat, és kész nemes, boldog nemzedéket nevelni a jövőnek? Még ha útjába áll is a hibás otthoni nevelésből származó néhány akadály, ha makacsul szembeszegül is erőfeszítéseivel némely nehézség, komoly akarása, becsülettel igyekezete nem marad áldás híján akkor sem, ha nem az áldás az, ami gyorsan és világosan mutatkozik előtte. — Csak figyelmen kívül ne hagyja és el ne feledje, hogy ő az egésznek a lelke, hogy belőle indul ki az a jobb szellem, amelynek át kell hatnia az iskolát! Munkásságával nem pusztán fenntartania kell, hanem mindeneelőtt alkotnia és mind magasabbra emelnie, hogy mindig jobb, nemesebb szüléssé, hogy az erkölcsiség és igazi vallásosság — minden nevelés és oktatás eme végső célja — szerencsésen elérhető és megőrizhető legyen.

Aki tehát annak a szent hivatásnak akar élni, hogy a felvirágzó nemzedék nevelője legyen, igyekezzék összegyűjteni mindazokat az ismereteket, de szerezzék meg a szívnek és a kedélynek azokat a tulajdonságait is, amelyek egyedül teszik képessé, hogy szóval és példával, szellemmel és személyiséggel jótékonyan hasson a fiatalok világára. Ami ide tartozik, azt kívánjuk most megmutatni.

Mindazt, amit az oktatás első fokán teljesíteni lehet, igen jellemzően előiskolának nevezték, minthogy a gyermeket itt előbb elő kell készíteni a képzéssel a tulajdonképpeni iskolai oktatásra, hogy képessé váljék követni az oktatás menetét a tudás tulajdonképpeni tárgyaiban. A fő cél ezen a fokon az, hogy a gyermeket elvezesse a figyelmesség, a gondolkodásig, valamint ahhoz a képességhez, hogy a látottakat és hallottakat helyesen ki tudja fejezni — hogy hozzászokjék a helyes, pontos, világos tudattal kapcsolódó észleléshez, figyeléshez és beszédhez. Eközben határozott pontból kell kiindulni, meghatározott célt kell magunk elé tűzni, és ennek követésében az ember szellem fejlődésének menetéhez kell igazodnunk.

Az érzékszervek gyakorlása az első, amivel az előiskolának foglalkoznia kell, hogy az észlelés képességét gyakorolja és tökéletesítse, és a növendékeket képessé tegye a látottakról világos képzetek alkotására. A szemlélet tárgyait a gyermeki élet köréből kell venni, mert ezek közvetlenül hatnak érzelmeikre. Ezeknek látása váljék észleléssé, hallásuk a hallottakra való felfigyeléssé. A gyermekeknek meg kell tanulniuk a közeli dolgokat megnevezni, megkülönböztetni, összekapcsolni, leírni. Csak akkor térjünk rá olyan máshol levő és távoli tárgyakra, amelyekről a gyermekeknek már szemléletes képzetek vannak, és gyakoroljuk egyidejűen a képzelőerőt és a beszédet is annak felsorolásával, amit megjegyeztek. Használjuk fel a képeket is, hogy ami sötét, szemléletessé tegyük. Használjunk továbbá az érzelmi figyelem serkentésére vidámságot keltő eszközöket is (pl. a vezénylési játékot és hasonlót).

Igen hasznos gyakorlat — mégpedig az éles és gyors észjárás, valamint a kombinációs képesség gyakorlására — a dolgok összehasonlítása és megkülönböztetése közös és eltérő jegyeik szerint. Eközben tisztán érzelmi tárgyakkól

indulunk ki, innen erkölcsi tárgyakra térünk át (erények), végül szinonimákon (rokonértelmű fogalmakon) gyakoroljuk őket. Az utóbbit azonban az előiskolában csak ritkán vegyük elő, mert ez a gyakorlat a kezdő elemi tanuló számára túl nehéz.

Az előbb megnevezett gyakorlatokról azokra térünk rá, hogy a gyermekeket figyelmessé tesszük a belső összefüggésre, amely a dolgok között van. Ide tartozik jel és jelzet, ok és okozat, előzmény és következmény, eszköz és cél kapcsolata.

Ennek során ne nyújtsuk a fogalmakat meghatározással, hanem adott példából fejtsük ki őket. Célszerűen kapcsolható ehhez az a gyakorlat is, hogy általános, az életben gyakran előforduló fogalmakat — igaz és hamis, szükségszerű és véletlen, látszólagos, hihető, hihetetlen, valószínű, lehetséges és ezek ellentéte — világítunk meg, amihez maguk a gyermekek keresnek példákat.

A dolgozat itt megszakad. Lehet, hogy a folytatása el sem készült, az is lehet — és ez a valószínűbb —, hogy nem került be Brunszvik Teréz gyűjtőborítékába. A csonka gondolatmenet nem szorul elemző magyarázatra. Bár egyes tartalmi mozzanataiban, fogalomrendszerének egyes elemeiben eljárt felette az idő, Horváth Ferenc írása a mai olvasóhoz is világosan szól. Neveléstörténeti szempontból talán a legfontosabb tanulsága, hogy (erre egyébként más bizonyítékunk is van) az óvodai nevelést egykorú munkásai is az iskola előkészítőjének tekintették, és az iskola pótlékaul csak szükségből voltak hajlandók elfogadni.

Reflexiók és kommentárok helyett inkább arra fordítsuk most figyelmünket, miként érvényesült az óvodai oktató-nevelő munkának ez a szemlélete Horváth tanító gyakorlatában. Kézírtos anyagunk ebbé is ad betekintést.

Horváth tanító műfogásai

Brunszvik Teréz 1829. október 28-án kelt körölvényében egyebek között így rendelkezett:

A tanítók heti jelentéseikben jelezzék és elemezzék pe-

dagógiát műfogásaikat (nevezetesen a felfedezés^{ket}, miként lehet a gyermekekkel egy kitűzött célt gyorsan és helyesen elérni), és osszák meg azokat a legbarátiabban kollégáikkal.

A tanítók az úgynevezett iskolabizottság értekezletein hétfőnként találkoztak egymással. Vitték magukkal — ugyancsak az idézett rendelkezés értelmében — „a szükséges jelentéseket”. Ezekben a jelentésekben valamilyen nyílt között Horváth Ferenc számolt be a legbuzgóbban tapasztalatairól. Érző szívű, jó szemű pedagógus tekint reánk a néhány soros „pedagógiai miniatűrökből”, aki színesen, dramatizáló kedvvel ábrázolja növendékeinek egy-egy megnyilatkozását:

Az 5 érzéket magyaráztam a gyermekeknek. A kérdésre: Lehet-e a rózsát ízlelni, a kis Burgmann azt mondta: Igen, hiszen én is ettem egyet cukorból, és ízlett. Meg is szagoltad? Azt is — mondta —, azonban nem most, hanem tavasszal, igazi rózsát. Így meggyőződtem róla, hogy jól elsajátítottam velük a különbséget ízlelni és szagolni között. (1830. I. 20.)

Hubáts, aki már 2 hónapja nem járt iskolába, örömmel jött ismét a tanításra. Mindenfelé körülnézett, és rögtön felkiáltott: Tanító úr, látom, sok kép hiányzik. Nézze, ott hiányzik a szarvas. Itt függött máskor az őz is. Ó, juj, innen hiányzik a vaddisznó is. A szakács sincs itt a fehér hálósipkával. Nem látom többé az asztalost sem. Itt volt a kályha mellett a mosónő is. Hol van hát a takács, akiről mindjárt az elején mesélt? Azzal nyugtattam meg, hogy vissza fogjuk kapni a képeket. Dicsértem emlékezetét, és biztattam, hogy nagyon szorgalmasan tanuljon, mivel Isten jó emlékezzettel ajándékozta meg. (1830. II. 16.)

Csak 12 gyermek jelent meg az intézetben, de mind igen vágytak tanulni. Egyesek arra kértek, hogy olvasást, mások viszont, hogy számolást tanuljunk. Igyekeztem valamennyiüknek eleget tenni. (1830. II. 24.)

Kohn doktor látogatta meg az iskolát több vendéggel együtt, és azt kívánták, hogy a kicsinyek tegyenek próbát. Szívesen megtettem, és a gyermekek is örültek neki. Mindnyájan elégedetteknek látszottak; csak én tudtam, hogy jobban kellett volna mennie, hiszen a gyermekek

Buda az 1830-as években

(Korabeli metszet)

távolmaradása az oktatástól egynémely hiányosságot okozott. (1830. III. 13.)

Hétfőn megjelent a tanintézetben a [Belányi] Kati valamennyi gyermek örömére. Micsoda ujjongás volt: Mind hangosan kiáltozott és tapsolt! A Kati, a Kati! Látjátok, gyermekek — szoltam —, hogy szeretik a jó gyermekeket. Ó, legyetek hát mindig jók! Isten és az emberek szeretni fognak titeket. (1830. III. 15.)

... Hubáts megszólalt: Most be kell pótolnom betegségem idejét. Eddig hűséggel megtartotta szavát, és eléggé utolérte a legkiválóbb gyermekeket olvasásban és számolásban. (1830. III. 17.)

Hétfőn láttam, hogy a gyermekek is örülnek, ha a létszámuk nő az intézetben. Többek között Hubáts is felkiáltott: Tanító úr, most nagyon jó az iskolában, mert többen vagyunk. Mondtam, számold csak meg a gyermekeket; és ő hangosan számolt. Azután valamennyit együtt számoltattam, és kiszámíttattam, vajon hány gyermek lenne, ha még 2, még 4, még 6 hozzá jönne, és megmutattam ezt a számolótáblán is. (1830. III. 22.)

Amikor emberekről és dolgokról folytattam beszélgetést, megszólítottam Mayert, tudja-e a színeket bekötött szemmel is érzékelni. Azt mondta, nem, mások szoltak: — Igen, ők bekötött szemmel is tudnák érzékelni a színeket. Hogy meggyőzzem őket, három gyermeknek bekötöttem a szemét, és különböző dolgokat tettem eléjük, amelyek felől szerettek volna ítélni, de nem tudtak.

Ekkor jobban meggyőződtek róla, hogy az ember bekötött szemmel semmit sem tud látni: a többiek hangos nevetéssel nézték ezt, mert a kísérlet szórakoztatta őket. Ezen a napon 53 gyermek volt jelen. Egyet pedig szegénység miatt díjtalanul vettem fel, név szerint Taxer Gertrudot, anyja szolgáló. (1830. IV. 26.)

Amikor a bástyán jártunk, legjobb énekeseim rákezdték a dalra: Fakadnak a rügyek stb. Amikor kiénekelték magukat, megkérdeztem a Jankovitsot, miért nem más dalt választottak. Akkor azt kiáltotta, és vele együtt még néhányan: Azért mert magunk előtt látjuk a fák új leveleit. Jól van, gyermekek — mondtam —, ez igazán jól illett hozzá, tegyétek mindig azt, amit illik. (1830. V. 6.)

Ilyen lelkülettel nevelte tehát Horváth tanító a növendékeit. Ebben a szellemben vezette a várbeli óvodát több, mint harminc éven át, egészen haláláig. „Szerény állásban, anyagi jutalom és nagyobb elismerés nélkül — írta róla egy volt tanítványa, Ország Sándor még 1897-ben — mindig híven teljesíté a reá bízott szép feladatot s a magyar ügynek — melynek mindig lelkes barátja volt — talán több szolgálatot tett, mint sok más, kinek nevét kedvezőbb körülmények közt felkapta az ingadozó közvélemény.”

Az egykori növendék tanúságtételén túl írott dokumentumok is bizonyítják: nemcsak halálának ünnepi évfordulóján, egyébként is illik emlékeznünk rá.

ZIBOLEN ENDRE